

A XI. századi Magyarországról

Nem kis várakozással — a megírás és a megjelentetés között eltelt 5 év! — vettük kézbe egyetemünk oktatójának, dr. Kristó Gyulának A XI. századi hercegség története Magyarországon címmel a közelmúltban megjelent könyvét. Munkájában a szerző a XI. század történetének egyik fontos — egyben sokat vitatott — intézményét, a hercegséget (dukátust) mutatja be, amely az ország dinasztian belüli területi megosztását jelenti. A dukátus a XI. század közepén I. András király és Béla herceg közti országfelosztással jött létre, s a XII. század elején Kálmán király számolta fel. Ez a területi megosztottság és a vele járó állami-politikai szétforgácsoltság a kora feudális államok gazdasági alapjával, a naturális gazdálkodás izoláltságával magyarázható ugyan, de nem ad választ arra a kérdésre, hogy a politikai felépítmény decentralizálása miért a dinasztian belüli országfelosztások formájában jelentkezett, s miért közvetlenül az állami egység létrejötte után.

A polgári történetírás a dukátus kialakulását egyszerű a királyi birtok kizárólagos túlsúlyával, s az uralkodónak tulajdonképpen az egész ország feletti gyakorolt magánjogi természetű joghatóságával magyarázta (patrimonialis elv), másrészt a trónörökös elvből (primogenitúra) vezette le.

A marxista történetírás a patrimonialis elvet megcáfolta, amikor kimutatta, hogy a feudalizmus kialakulásától kezdve jelen van az uralkodói földtulajdon mellett a világi és az egyházi nagybirtok, sőt a nem feudális jellegű birtoktípussal is számolni kell: a szabad elemek (liberek) föld- és legelőközösségi ingatlanjaival. A trónörökös kérdésében sem az elvek harcát kell látnunk, hanem a „trónharcok mögött meghúzódó úri ellentéték”-et.

Nincs azonban egységes álláspont a marxista történetírásban a XI. századi dukátus esetleges

előzményeit illetően. Közeleményünk alakításában igen jelentős szerepet játszott és játszik az a koncepció, amely a magyar nomád (!) államot a türk állam-szervezet utolsó hajtásának tekintik. A türk analógia abban is megnyilvánul e felfogás híveinél, hogy a X. században is bizonyítottan vélnék „a magyarsághoz csatlakozott segédnépek területi szervezete”-ként dukátusokat (nyitrai, bihari).

Marxista történészeink közül mások ezt a koncepciót bizonyító tények hiányában hipotétikusnak tartják és nem fogadják el. Állásfoglalásukat — beleértve könyvünk szerzőjét is — a marxista történetírásnak az az eredménye, illetve alapétele határozza meg, amely szerint a magyarországi feudalizmus is az európai tipushoz tartozik, és emiatt sokkal kézenfekvőbb az európai analógiák, törvényszerűségek összevetése a magyar fejlődéssel.

Kristó Gyula nagy érdeme, hogy — pótolva a polgári és marxista történetírás eddigi mulasztásait — újszerűen és tárgyilagosan felvázolja a nyugat- és kelet-európai feudális államok dukátusainak történetét, létrejöttük egyetemes törvényszerűségeit. Megállapítja, hogy az európai dukátusok, köztük a XI. századi magyar hercegség, a feuda-

lizációs folyamat termékei, a kora állami integráció velejárói, a feudalizmus kialakulása során jöttek létre. „Nyilvánvalónak látszik az is, hogy a dukátusok szerte Európában az állami integráció periferiáin helyezkedtek el, olyan területeken, amelyek újonnan kerültek az államhoz, illetve fejletlenek, elmaradottak voltak...” Az uralkodó azt a feladatot adta a dukátus élére került rokonának, hogy végezze el ott az állami és egyházi szervezés munkáit, gyakorolja az államhatalmat, feudalizálja területét.

A magyarországi dukátus is a feudalizációs folyamat terméke, a király és a herceg közötti sajátos munkamegosztás eredménye, de kialakítása Magyarországon sem lehetett csak a királyi család magánügye, az ország felosztásában feltétlenül szerepet kell juttatni a separatista tendenciák hordozóinak, a magán-nagybirtokosoknak is. Olyan főurak voltak ezek, akik a hercegtől várták birtokigényeik kielégítését. A dukátus így Magyarországon is már születése pillanatában kettős rendeltetésű, a feudalizálás mellett a nem tisztán feudális alapokon létrejött széttagolódás formája is. Fennállásának mintegy fél évszázadát kísérhetjük nyomon a könyv lapjain, úgy, hogy közben a szerző a forrásokra támaszkodva felvázolja a feudalizmus kialakulása szempontjából döntő XI. század társadalmi-politikai mozgásait is.

Kristó Gyula eme munkája szerves előzményét képezi annak a problémakörnek (a feudális széttagolódás kérdéskörének), amely Csák Máté tartományúri hatalma címmel 1973-ban, ugyancsak az Akadémiai Kiadónál látott napvilágot. Az európai megfelelésekre is ügyelő, a magyar anyagot tárgyilagosan értékelő szerző felvetésekben gazdag munkája nyilván termékeny vitára ösztönzi a korszak kutatóit, és e vitán csak a magyar történettudomány nyerhet.

DR. RÁKOS ISTVÁN